

Historia wychowania, tom 2: Jan Draus, Ryszard Terlecki, *Wiek XIX i XX*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, ss. 336.

Od czasu odzyskania demokracji na polskim rynku wydawniczym ukazuje się wiele publikacji naukowych stawiających sobie za cel przedstawienie dziejów oświaty i wychowania. Trudno jednak doszukać się wśród nich pozycji będącej syntetycznym opracowaniem tego zagadnienia. Powstające wydawnictwa mają głównie charakter skryptów, traktujących omawiane kwestie często w sposób skrótowy¹ lub też zawierają głównie informacje na temat polskiego szkolnictwa i myśli pedagogicznej, ewentualnie wpływu innych państw europejskich na rozwój i kształtowanie się wychowania w Polsce².

Książka profesorów: Jana Drausa i Ryszarda Terleckiego

jest pierwszą tak obszerną syntezą dziejów oświaty i myśli pedagogicznej napisaną po upadku komunizmu, likwidacji cenzury i uwolnieniu polskiej pedagogiki spod presji antyhumanistycznej ideologii (s. 9).

Pierwszy tom *Historii wychowania – Do wielkiej rewolucji francuskiej*, autorstwa Stanisława Litaka ukazał się w 2004 roku.

Historia wychowania, która wykształciła się jako dyscyplina edukacyjna w połowie XIX wieku, należy do podstawowego kanonu kształcenia nauczycieli i wychowawców. Przez pedago-

¹ *Historia wychowania. Skrypt dla studentów studiów dziennych i zaocznych*, red. J. Hellwig, Poznań 1994; K. Morozowska, *Zarys dziejów wychowania w Polsce od XI do XX wieku*, Kraków 1998; K. Bartnicka, I. Szybiak, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 2001; M. Krajewski, *Historia wychowania i myśli pedagogicznej. Zarys wykładu*, Płock 2006.

² S. Możdżeń, *Historia wychowania 1795-1918*, Kielce 2000; *Historia wychowania 1918-1945*, Kielce 2000; T. Hejnicka-Bezwińska, *Zarys historii wychowania, cz. 4, (1944-1989): oświata i pedagogika pomiędzy dwoma kryzysami*, Kielce 1996; W. Szulakiewicz, *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1918-1939. Studium historiograficzne*, Toruń 2000; *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1944-1956*, Kraków 2006.

gów często jest określana mianem propedeutyki nauk o wychowaniu i wstępem do kultury pedagogicznej.

Autorzy publikacji przedstawiają historię wychowania jako dyscyplinę naukową oscylującą nie tylko na pograniczu historii i pedagogiki, ale także politologii. Prezentują również genezę współczesnych idei, prądów i kierunków pedagogicznych, osobne miejsce rezerwując dla rozwoju myśli pedagogicznej oraz historii szkolnictwa z uwzględnieniem metod nauczania i wychowania.

Książka składa się z 16 rozdziałów, w których autorzy w sposób jasny i przystępny wprowadzają czytelnika w świat podstawowych wiadomości z dziejów wychowania. Począwszy od przedstawienia systemów szkolnych i nauk pedagogicznych w XIX wieku, na zarysowaniu zmian edukacyjnych zachodzących w ostatnich latach skończywszy, umiejętnie łączą kwestie pedagogiczne z wydarzeniami społeczno-politycznymi ukazując zależności między życiem społeczeństw a całokształtem oddziaływań wychowawczych. Ukazanie procesu rozwoju systemów szkolnych oraz kierunków pedagogicznych nie ma formy ciągłej, lecz jest rozłożone na rozdziały i podrozdziały, co daje możliwość bardziej wnikliwego prześledzenia zmian edukacyjnych, a także umiejscowienia ich w konkretnych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych.

Autorzy odeszli od dotychczasowej formuły przedstawiania historii wychowania wyłącznie z europejskiego punktu widzenia. Postępująca globalizacja, przejawiająca się nie tylko na płaszczyźnie społecznej, politycznej czy ekonomicznej, spowodowała konieczność spojrzenia na tę dyscyplinę z perspektywy ogólnoświatowej. Dzięki temu czytelnicy zapoznają się ze specyfiką szkolnictwa na przestrzeni ostatniego stulecia we wszystkich niemal państwach europejskich, a także krajach Bliskiego, Środkowego i Dalekiego Wschodu, Azji, Afryki, Ameryki Północnej, Środkowej i Południowej mogąc zaobserwować stopniowe upodabnianie się systemów oświatowych tych krajów, przy jednoczesnym zachowywaniu własnej specyfiki. Dzięki temu możemy dowiedzieć się, między innymi, iż w szkołach Chin dużą wagę przykładają się do wychowania moralnego, opierającego się na tzw. pięciu umiłowaniach: ojczyzny, narodu chińskiego, pracy, nauki i socjalizmu (s. 226), zaś od 1991 roku szkoły w Izraelu podjęły realizację programu edukacyjnego, który ma na celu poznanie, zrozumienie i poszanowanie kultury

arabskiej oraz przystosowanie młodych Żydów do współistnienia z Arabami (s. 228).

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż w dziedzinie wychowania

po raz pierwszy w literaturze polskiej podjęta została próba przedstawienia oddziaływania (...) ideologii totalitarnych, a szczególnie komunizmu, tak w świecie, jak i w Polsce po drugiej wojnie światowej (s. 9).

Autorzy w sposób jednoznaczny i konsekwentny demaskują system, w którym należało zawsze dostrzegać dwa nurty: kapitalizmu – „wyzysku, bezprawia i upadku” oraz komunizmu – „sprawiedliwości, rozwoju i zwycięstwa”; sił ciemnoty i reakcji (przeciwnicy komunizmu) oraz sił postępu (partia komunistyczna)³. W pedagogice komunistycznej dziecko stawało się biernym przedmiotem wychowania, a pedagog równie biernym realizatorem jedynie słusznego programu nauczania, któremu podporządkowano podręczniki i lektury fałszujące obraz świata. Efektem tak prowadzonej polityki oświatowej było zamykanie prywatnych szkół, ośrodków opieki społecznej, bibliotek, muzeów, teatrów, kin, czasopism czy stowarzyszeń.

Przez całą publikację przewija się motyw szkolnictwa specjalnego (s. 37-40, 255-258), ewoluującego w kierunku „zapewnienia osobom niepełnosprawnym warunków życia takich samych, jakie posiada pozostała część społeczeństwa” (s. 256) oraz oświaty dorosłych (s. 53-55, 259-264), w krajach postkomunistycznych z trudem dźwigającej się z niebytu, głównie w formie tzw. Uniwersytetów Trzeciego Wieku.

Szczególną wagę autorzy przywiązują do przedstawienia rozwoju form opieki nad dzieckiem (s. 34-37, 130-132, 191-206), dla którego tło stanowi narastający kryzys rodziny, przejawiający się w zakłóceniu więzi emocjonalnych, prymitywizmie kulturowym, braku podstawowej wiedzy o wychowaniu, czy odrzucaniu norm moralnych. W czasach kiedy funkcje wychowawcze przejęły w dużej mierze telewizja i komputer, a sprawianie sobie przyjemności i dobra zabawa stały się treścią istnienia, szczególnie ważna rola przypada w udziale instytucjom wychowawczym, takim jak: domy dziecka, rodziny zastępcze i adopcyjne oraz instytucjom resocjalizacyjnym, których proces powstawania czytelnik może prześledzić.

³ Por. A. Radziwiłł, *Wizja świata i człowieka w modelu wychowawczym lat 1948-1956*, „Społeczeństwo Otwarte” 2 (1991) 10, s. 33.

Kolejną nowością w przedstawianiu dziejów oświaty jest docenienie wychowawczej roli sportu i rekreacji (s. 265-272), pozwalające przypomnieć, iż jedną z cech wychowania jest integralność, dążąca do kształtowania wszystkich sfer człowieka, w tym także jego fizyczności.

Na odnotowanie zasługuje umieszczenie w tekście dzieła oraz na jego marginesach licznych ilustracji. Czytelnik odnajduje wśród nich wizerunki pedagogów, działaczy oświatowych, społecznych, a także polityków; zdjęcia i ryciny placówek edukacyjnych oraz fotografie ilustrujące przemiany edukacyjne, które zaszły w przeciągu dwóch ostatnich wieków. Materiały przybliżające czytelnikom przedstawioną treść podręcznika pochodzą ze zbiorów krakowskiej Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów. Dużą pomoc dla czytelnika stanowią również znajdujące się na marginesach hasła pozwalające czytelnikowi szybko i sprawnie odnaleźć fragment tekstu, którym jest zainteresowany.

Ponadto publikacja została opatrzona informacjami o autorach i ich fotografiami, indeksem osób i nazw geograficznych, a także bogatym wyborem pozycji bibliograficznych. Przykuwa również uwagę atrakcyjna szata graficzna.

Przy opracowywaniu tematu autorzy nie ustrzegli się drobnych błędów i niedociągnięć. Dwukrotnie na kartach książki odwołują się do pedagogów tworzących nurt tzw. „nowego wychowania”: Marii Montessori i Owidiusza Decroly'ego, przytaczając te same fakty dotyczące ich życia i działalności (s. 35-36, 142-143).

Z kolei przy omawianiu systemu oświatowego II Rzeczypospolitej została zaledwie wspomniana ważna rola szkół prywatnych, a zwłaszcza zakonnych (s. 289), które prowadziły w tym okresie bardzo aktywną działalność oświatową i wychowawczą. Szkołą, która wiodła prym było kolegium jezuickie w Chyrowie, uważane w czasach niewoli za „bastion katolicyzmu i polskości”, zaś po odzyskaniu niepodległości za jedną z czołowych placówek edukacyjnych, kierującą się w działalności trzema kategoriami wartości: Bogiem, ojczyzną i przyjaźnią. Absolwentami zakładu było wielu wybitnych pisarzy, artystów, polityków czy działaczy społecznych⁴.

⁴ Por. J. Niemiec, *Zakład Naukowo – Wychowawczy Ojców Jezuitów w Chyrowie 1886-1939*, Rzeszów 1998.

Opisując natomiast rzeczywistość pierwszych lat powojennych autorzy zauważają żywiołowy rozwój szkolnictwa prywatnego, w tym wyznaniowego, domów opieki, schronisk dla młodzieży, a także harcerstwa i organizacji młodzieżowych o proveniencji katolickiej typu: Sodalicje Mariańskie i Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży (s. 300). Należy zauważyć, iż już na tym etapie wprowadzania komunizmu został zahamowany rozwój Sodalicji na terenie szkół. Okólnikiem z 21 lutego 1945 roku Ministerstwo Oświaty zezwoliło na prowadzenie działalności szkolnej jedynie organizacjom o charakterze marksistowskim⁵. Brak zgody na funkcjonowanie organizacji katolickich na terenie szkoły, wbrew usilnym staraniom Metropolity Krakowskiego kardynała Stefana Sapiehy ministerstwo uzasadniało tym, że ich istnienie

sprawiło w praktyce szkolnej duże trudności głównie z powodu braku względnie niedostatecznej koordynacji działalności tych organizacji z wychowawczą działalnością szkoły⁶.

Pomimo tych drobnych niedoskonałości, nie wpływających w istotny sposób na wartość dzieła, należy stwierdzić, iż wnosi ono nowe spojrzenie na historię wychowania inicjując dyskusję nad kierunkiem jej rozwoju oraz skłaniając do refleksji nad dziejami oświaty, a także rzeczywistością wychowawczą doby współczesnej.

Książka adresowana jest przede wszystkim do studentów pedagogiki i historii zapoznających się z meandrami historii wychowania podczas kursu uniwersyteckiego. Język opracowania, charakteryzujący się prostotą połączoną z logicznością i wartkim stylem sprawia, że publikacja stanowi atrakcyjną lekturę nie tylko dla osób zajmujących się wspomnianymi dyscyplinami nauki profesjonalnie, ale także dla tych, którzy traktują je hobbystycznie.

Andrzej Grudziński

⁵ Por. Okólnik nr 8 z dnia 21 lutego 1945 r. w sprawie organizacji młodzieżowych na terenie szkół (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty, nr 1, poz. 26).

⁶ A. Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944-1980. Studium historyczno-prawne*, Lublin 2004, s. 305-306.